

Gondolatok a gyermekszínházakról

Sándor L. István

A Marczibányi téri I. Gyermekszínházi Szemle előadásait válogatva viszonylag átfogó képet kaptam a hazai színjátszás ezen területéről. Szerencsére a létrejött találkozó csak részben tükrözte a szféra problémáit, hiszen végül is a – minden tekintetben változatos – program egyértelmű színházi értékeket mutatott fel, s jelezte a magyar gyermekszínházakban jelenleg fellelhető progresszív tendenciákat. Szélesebb áttekintésben azonban korántsem ilyen rózsás a kép. Az alábbiakban – a válogatás közben szerzett tapasztalatok alapján – a mai magyar gyermekszínházi szféra néhány gondjáról lesz szó.

Kik játszanak a gyerekeknek (és miből)?

Strukturális szempontból, működési feltételeiket tekintve rendkívül változatos képet mutatnak a hazai gyermekszínházak.

Az önkormányzati (vagy kisebb részben minisztériumi) fenntartású kőszínházak nem mindegyike tekinti feladatának azt, hogy a gyerekeknek is játsszon. Különösen rossz a helyzet a fővárosban, ahol a (nem erre a területre szakosodott) hivatásos társulatok csak elvétve vállalkoznak gyerekszínházi előadások bemutatására. És ha létre is jönnek efféle előadások, a színvonallal mindenképpen probléma van. Pedig a közönségnevelésben, a színházhoz szoktatásban, a nézői „technikák” kialakításában elengedhetetlen szerepe lehetne a gyermekszínházi előadásoknak.

Az Arany János Színház megszüntetése óta csak alkalmilag születnek gyerekeknek szánt kőszínházi produkciók. Ebben az évadban egyedül a Madách Színház tartott repertoáron több gyerekelőadást. A Víg- és a Pesti Színház csak egy-egy évek óta műsoron lévő produkciót kínált gyerekközönségének. A Magyar Színházban egy viszonylag új előadás került műsorra. A József Attila Színház egy korábbi ifjúsági előadását újította csupán fel. Más hivatásos prózai együttesek egyáltalán nem játszottak a gyerekeknek.

Vidéken némileg jobb a helyzet. Általában évi két gyerekbemutatót tart a békéscsabai, az egri, a kaposvári, a miskolci, a nyíregyházi, a szolnoki, a veszprémi társulat. Egész évadban egy gyerekelőadást játszottak a székesfehérváriak, a szegediek, a zalaegerszegiek. Alkalmilag tűz műsorára gyerekdarabokat a soproni, a tatabányai teátrum. Feltűnő azonban, hogy a debreceni, a győri, a kecskeméti, a pécsi színház egyáltalán nem játszik gyerekeknek.

A hivatásos kőszínházak „tartózkodásában” mindenképpen szerep van annak, hogy a finanszírozás egyáltalán nem preferálja azt, ha gyerekeknek is játszanak. Ugyanakkor nincsenek olyan külön gyermekszínházi alapok, melyekből forrásokat lehetne biztosítani a kicsik és a kamaszok számára készített előadások színreviteléhez.

Speciális gyermekszínházi funkciót töltenek be a hivatásos (önkormányzati fenntartású) bábszínházak. A két budapesti társulat (a Bábszínház és a Kolibri) mellett egyre több az állandó vidéki együttes. Egy részük régóta folyamatosan működik (pl. a pécsi Bóbita vagy a kecskeméti Círóka), más részük csak az utóbbi években emelkedett hivatásos rangra (pl. a szombathelyi, a veszprémi, a debreceni, a miskolci együttes). Legtöbbjük nem csak a székhelyén játszik, hanem turnékra is vállalkozik. Vélhetőleg azért, mert bármennyire is jól szervezhető a gyerekközönség, viszonylag gyorsan elfognak a nézők (különösen a kisebb városokban.) Általános tapasztalat, hogy a nézők többsége szervezett iskolai közönségként érkezik s nem a szüleivel. Úgy látszik, a családi színházba járás szokásai (legalábbis vidéken) még nem igazán alakultak ki.

Egyre szaporodnak az egy-két fős nem hivatásos bábszínházak, amelyek mozgékonyaságuk miatt olyan helyekre is el tudnak jutni, ahol hivatásos együttesek csak ritkán fordulnak meg. Rugalmasságuk nemcsak a mozgékonyaságukban mutatkozik meg, hanem a felhasznált színházi formák változatosságában is – ez a kreativitás felszabadításával társul náluk. Létszámuk és kisebb technikai apparátusuk miatt olcsóbbak is, mint hivatásos társaik. Életben is ezért tudnak maradni, hisz ők is elsősorban a bevételeikre építhetnek, mivel (a gyermekszínházi alapok említett hiánya miatt) támogatásra alig-alig számíthatnak. Szerencsére ezt az erősödő szférát változatosan és színvonalasan reprezentálta a Marczibányi téri Gyermekszínházi Szemle.

Mint ahogy az alternatív együttesek is növekvő súlyuknak megfelelően jelentek meg a találkozón. Szerencsére egyre több nem hivatásos prózai együttes vállalkozik arra, hogy a gyerekeknek is játsszon. A Stúdió „K” minden évben bemutat egy-egy színvonalas gyerekdarabot. A Merlin, az R.S.9, a Térszínház műsoráról sem hiányoznak az efféle előadások. A MU színház mostanában minden vasárnap délelőttre meghív egy-egy gyerekprodukciót. Újabbán az Atlantisz Színház is kedvet kapott ehhez a műfajhoz. Pécsen a Harmadik Színház pótolja azt, amire a nagyszínház nem képes: rendszeresen és színvonalasan játszik a gyerekeknek.

Talán nem tévedek, ha azt állítom, hogy a gyermekszínházak területén a legaktívabbak a különféle alkalmi együttesek (rosszabb esetben hanki brigádoknak lehet csak őket nevezni). Abban a részben jelennek meg, amely a gyermekközönség nagysága és a kínálat szűkösége között tátong. Potenciálisan ugyanis minden gyerek színházi néző: ők még valamennyien örömet lelnek a játékokban, ráadásul (óvodai, iskolai keretekben) könnyen is mozgósíthatók. Többnyire a kisebb településeken működő közművelődési intézmények is fontosnak érzik, hogy gyermekprogramok szervezésére vállalkozzanak. Így viszonylag stabil piaca van a gyermekszínházaknak, amelyet ezek az alkalmi társulások többnyire piacként is fognak fel: a jobbára pénzkeresési céllal létrehozott könnyen fogyasztható, nem túl nivós produkciók (amelyek gyakran még a színházi előadások külső formáit sem öltik fel) jól eladhatók a különféle iskolákban, művelődési intézményekben – anélkül, hogy bármiféle szakmai, pedagógiai kontroll kísérelné őket. Jelenlétük – amely országos viszonylatban valójában felmérhetetlen – mindaddig megingathatatlan, amíg a nivósabb együttesek nem tudnak olyan forrásokhoz jutni, amelyek segítségével nagyobb szerepet vállalhatnak a gyermekszínházi igények kielégítésében.

Mit játszanak a gyerekeknek?

A gyermekszínházak egyik legnagyobb problémája a „mit játsszunk?” kérdése, hisz alig-alig állnak rendelkezésre megfelelő színvonalú alapanyagok. A gyerekdarabok úgy látszik gyorsabban avulnak el, mint más művek. Nincsenek is ennek a műfajnak klasszikusai. Példa erre a Magyar Színházban bemutatott Heltai Jenő-darab, a Szépek szépe. Ez a Hamupipőke-feldolgozás mind dramaturgiájában, mind hatásmechanizmusaiban egy olyan hajdani külsőséges kőszínházi formát tételez fel, amelynek ma már minden eleme elavultnak nevezhető, így ez a mű manapság aligha szólaltatható meg érvényesen.

A gyerekszínházaknak is – a felnőtteknek játszó teátrumokhoz hasonlóan – rendkívül szűk a repertoárja: rendre ugyanazok a darabok kerülnek elő, alig jelennek meg bennük újdonságok. Az egy-két évtizedes gyerekszínházi „klasszikusok” is számtalan problémát vetnek fel. Legfőképpen dramaturgiai kérdéseket: többnyire áttekinthetetlen vagy túlbonyolított a történetük, nem igazán derül ki, hogy merrefelé halad a mese, mi az a nézőpont, amivel a gyerekközönségnek azonosulnia kellene. Ebből is adódik, hogy nem igazán plasztikusak a figurák. Példaként az immár klasszikus Csukás István-darabot, az Ágacskát említhetjük (melyet ebben az évadban is több színház játszott). Igencsak erőltetett már maga az alapötlet is: egy fáról letört ágdarab önazonosságát keresi. Ebből ugyan kibontható egy klasszikus mesedramaturgia, afféle vándorlástörténet, amelyben különféle alakokkal találkozunk a címszereplő, akik rendre felajánlják neki, hogy próbálja ki az ő életüket: legyen azonos velük, ahelyett, hogy segítenének neki abban, hogy önmagára ismerjen. Nem tarthat azonban ez az utazás semerre, mert ha rá is jön a „vándor” arra, hogy ki is ő valójában, ezzel – a történetalakítás által keltett várakozások ellenére – nem teljesítheti ki az életét: egy letört ágacskát ugyanis már nem lehet visszavarázsolni a fára s nem lehet visszaadni neki a viruló élet gazdagságát. (Ha mégis így történik – mint a Csukás-darabban – az nem a természeti törvények megtapasztalásában segíti a gyerekeket.)

Más gyerekdarabokban is – régiekben, újabbakban is – rendre körmönfont, mesterkéltnak jelennek meg, amelyek épp a mesék naiv bájától fosztják meg a műveket. A régebbiek közül ilyen Tordon Ákos Kőkény király lakodalma című darabja (a Budaörsi Játékszín mutatta be), mely annyiféle szálat kever, oly kusza motivációval, hogy aligha lehet természetesen elmesélni a színpadon. Az újabb darabok közül a kecskeméti Ciróka Bábszínház által bemutatott kortárs cseh mese, a Jakub és a kétszáz nagypapa említhető: a reális alaphelyzet (a nagypapának nincs ideje a kisfiúra) eleve groteszk felhangokat kap (a nagypapa csak a káposztatermesztéssel törődik, egyedül ebben talál örömet, s mindig káposztát talál fel ebédre), később azonban igencsak szürreálisá válik a történet: Jakub, a kisfiú elülteti a nagyapát is, hogy a belőle kikelő nagyapahad valamelyik tagjának legyen mindig ideje foglalkozni vele. A darabot figyelve azonban az volt az érzésem, hogy ebben a „megoldásban” nem a gyermeki fantázia szólal meg, hanem inkább egy felnőtt asszociációs bázisa, nyelvi kreativitása.

Eredeti gyerekdarabok híján a gyermekszínházak többsége klasszikus mesék feldolgozásait játssza. Az igencsak különböző színvonalú adaptációk többnyire az epikus művek színpadra alkalmazásának problémáit vetik fel. Visszatérő probléma, hogy ezek a „darabok” a történet lebonyolítására helyezik a legfőbb hangsúlyt, de ehhez nem kreálnak igazán színpadképes jelenteket: a párbeszéd gyakran csak információkat közölnek, s nem teremtenek helyzeteket, nem ábrázolnak kapcsolatokat, azaz a színpadi események alig érzékeltetik azt, hogy mi is történik a szereplőkkel. Ez a legfőbb baj a Trambulin Színpad Pinocchio-adaptációjával. Ezért hat csak elnagyolt történet-vázlatnak a debreceni Vojtina Bábszínház Hamupipőke-feldolgozása, illetve a veszprémi Kabóca Bábszínház Hófehérke-adaptációja.

Jellegzetes, friss hangot jelent a gyerekszínházakban az az irányzat, amely nem a klasszikus mesék hagyományos értelemben vett adaptációjára, inkább a velük való játékra törekszik. Ebben a felfogásban a színházi ötletek egyenrangúvá válnak az írott anyaggal, amit a szavak nem mondanak el, azt közvetítik a színpadi meg-

oldások, a különféle játékok, vizuális megoldások. Mindez azt is eredményezi, hogy a közvetített történettel azonos súllyal van jelen az efféle megközelítésben az is, aki a történetet közvetíti, elmeséli, megjeleníti, azaz eljátszik a színházi megidézésének lehetőségeivel. Ebben a szellemben fogantak az Atlantisz Színház Legszebb meséi. Ebben a felfogásban játszik el Heltai Gáspár fabuláival a Térszínház társulata is. Ehhez hasonló személyes közelítésmóddal jellemezhetők a Stúdió „K” gyerekelőadásai is, még akkor is, ha többnyire műves irodalmi anyagból indulnak ki. (Legutóbb például Balla Zsófia Arany-mese feldolgozásából.)

A mai magyar gyermekszínházaknak kétségtelenül Lázár Ervin a legfontosabb szerzője, még akkor is, ha igencsak ritkán ír színpadi műveket. Szerencsés kivétel a Budapest Bábszínházban bemutatott Legkisebb boszorkány, amely a szamosháti cigány mesemondó, Ámi Lajos története alapján készült. Ez a darab (a színpadra állítás értékei miatt is) üde színfoltnak tekinthető a mai magyar gyerekdarabok között: egyszerű, követhető, mégis fordulatokban gazdag a története, könnyen azonosíthatók, mégis sokszínűek a szereplők, akik egyáltalán nincsenek hibák és vétkek nélkül. Nem okoz nehézséget annak a nézőpontnak a megtalálása, ahonnan igazán érdekessé válik a történet: világos, hogy a legkisebb boszorkánynak kell szurkolnunk, még akkor is, ha alig van esélye, hogy Király Kis Miklós bármikor is észrevegye és megszeresse őt. És így is lesz: a szerző és a rendező vállalja, hogy ez egy szomorú mese, a jó nem nyeri el méltó jutalmát, hanem büntetésből – mint a szél – örökké ott röpdös az idők végezetéig a világban, kísér(t)ve a főszereplőt, akik nem ismerte fel az igaz szerelmet.

Nem ennyire szerencsések Lázár Ervin adaptált művei. A kaposvári Csiky Gergely Színházban például a Négyszögletű kerek erdő történeteiből állítottak össze egy kétrészes játékot – nem túl jó érzékkel, tele dramaturgiai melléfogásokkal. Így aligha lehetett több az előadás afféle Lázár Ervin-mozaiknál. A győri Vaskakas Bábszínház A nagyravágyó feketeterigót adaptálta. Sikerült ugyan megőrizniük a mese báját, szívszorító emberiségét, de sok fölösleges elemmel – pl. diaképes ismeretterjesztő betétekkel vagy túlbeszélte keretjátékkal – is feldúsították a mesét, nyilván azért, hogy ötvenperces előadássá kerekedjen a soványka történet.

Kivételesen jelennek csak meg a mai magyar gyerekszínházakban az előadás igényeihez, feltételeihez szabott saját művek. Erre jelent nagyszerű példát a nyíregyházi Móricz Zsigmond Színház Árgyélus királyfi című előadása, melyet Gyergyai Albert műve alapján – más mesemotívumok felhasználásával is – Divinyi Réka írt. Az alapanyag legnagyobb erénye – amellet, hogy követhető történetet, játszható figurákat teremt – az, hogy helyet hagy a színpadi fantázia működésének, a színészi és rendezői játéköröveknek. Ettől is képes a belőle készült előadás ilyen remekül kommunikálni a mai gyerekközönséggel.

Hogyan játszanak a gyerekeknek?

A magyar színjátszásnak jelenleg kétségtelenül a gyermekszínház a legszínesebb területe. A meglehetősen különböző feltételek között működő társulatok igencsak eltérő szándékot, ízlésvilágot kifejező produkciókkal jelentkeznek, melyek műfajukban, stílusukban, színházi nyelvükben is rendkívüli módon különböznek egymástól.

Sehol nem lehet látni nálunk ennyire változatos színházi formákat, mint ezen a területen. A gyermekszínház természeténél fogva eleve komplex hatásokkal élhet, amelyben a színészi kifejezésnek éppúgy helye van, mint például a bábjátékos eszközöknek, ahol a drámai megoldások éppúgy fontosak lehetnek, mint a vizuális vagy a zenei hatások. Összességében azonban az mondható el a magyar gyermekszínházakról, hogy messze nem használják fel azokat a lehetőségeket, amelyek adottságaikból következnek.

Találkozni még ezen a területen – a színjátszás egészében – elavultnak számító színházi formákkal is. A Magyar Színház Szépek szépe című előadása például az illúziókeltésre törekszik: a pazar díszletben díszes jelmezekben pompáznak a szereplők, a hatáskeltésben a színházi trükköknek is fontos szerep jut. Olyan fajta konzervatív teatralitást tükröz a produkció egésze (a színészi játék is), amely vajmi kevésbé számít a nézők fantáziájára, a közönségnek a produkcióval való együttjátszására.

A gyermekszínházi előadások többsége azonban eleve a stilizációból indul ki. Nagy különbséget jelent azonban a produkciók között, hogy kényszerűségből választanak-e egy jelzések kifejezési rendszert vagy tudatosan építenek ennek lehetőségeire, fantáziát felszabadító hatásaira. Úgy tűnt például számomra, hogy a székesfehérvári A császár új ruhája vagy a pécsi Aranyember jelzései lényegében az illúziószínházi felfogásban gyökeredznek, több pénzből nyilvánvalóan valóságosabb színházi csodákat építettek volna fel az alkotók. Ezzel szemben például a nyíregyházi Árgyélus királyfi eleve az előadók és közönség között zajló kreatív játékként fogta fel a gyermekszínházat, az előadás minden egyes elemét: az alapanyagot, a díszletet, a rendezői megoldásokat, a színészi játékmódot is ez a szándék határozza meg.

Tulajdonképpen ez a kettőség a bábszínházi előadásokban is felfedezhető. Bár ez a műfaj elsősorban a fantázia és a játékoság mozgósítása okán lehet kiemelkedően fontos a gyermekszínházakban, mégis nagyon sok olyan bábelőadást látni, amely inkább csak illúziókeltési szándékkal használja fel ennek a színházi formának a kifejezési lehetőségeit. Ilyen volt például a veszprémi Kabóca Bábszínház Hófehérke című előadása, amelynek

kicsinyített díszletelemei egyáltalán nem nyitottak teret a vizuális fantázia számára, ráadásul a bábmozgatás is az avittas deklamáló, pózoló kőszínházi stílus felidézését szolgálta. Nagyobb részben épített a vizuális fantáziára a pécsi Bóbita Bábszínház Tamási Áron-bemutatója, a Búbos vitéz, bár igazán meggyőzővé csak a varázslatok megjelenítése vált a produkcióban. Rendkívül pozitív ellenpéldaként említhető a Stúdió „K” bábeleodása, a Rózsa és Ibolya, melynek minden egyes elemét a fantáziafelszabadító képi játékosság határozta meg. Ráadásul az a bensőséges színészi játékmód is egyedülállónak tekinthető, amellyel a színészek nemcsak az általuk mozgatott bábukkal kerültek intim viszonyba, hanem a közönséggel való együttlételem is meghitté tudták varázsolni.

Nagyon gyakoriak a gyerekszínházakban a kevert formák, amelyek egyszerre szerepeltetnek bábokat és színészeket. Ugyanakkor csak nagyon kevés előadás néz szembe az ebből a kettősségből adódó problémákkal. Ez volt például a debreceni Vojtina Bábszínház Hamupipőke című előadásának is a legnagyobb problémája: a különféle bábtechnikákból való átmeneteket még sikerült megoldania az előadásnak, de ott mindenképpen megzökkent a játék, ahol a bábok helyére élő szereplők léptek. Ráadásul a megjelenésükhöz illő vizuális környezetet meg sem kísérelte megteremteni a rendező, ezért úgy hatott mindez, mintha a megelevenedő Hamupipőke és a Királyfi kiléptek volna a térből, az előadás világából, pedig csak arról van szó, hogy – a szerelem hatására – elevenné (élő emberré) váltak. Szerencsésebben oldja meg a két világ kapcsolatát a kecskeméti Ciróka Bábszínház Jakub és a kétszáz nagypapa című előadása – talán azért is, mert fordított utat jár a produkció: itt az élő szereplők teremtik meg az előadás közegét (bár szerencsésebb lett volna némileg realistább, kevésbé bohókásan stilizált környezetbe helyezni a színészeket), s határozott jelzésértéke van annak, amikor másfajta megoldások jelennek meg: a kisfiú vágyainak világát érzékeltetik az árnyjátékok, a szürreális fantázia működésére utalnak a bábos megoldások.

A legfrissebb szemléletűnek azok a produkciók tűnnek, amelyek eleve színházi játékok sorozatának fogják fel az előadást. Ilyen például az Atlantisz Színház Legszebb mesék című sorozata, amelyben a társulat tagjai nagyon tudatosan vállalják a gyerekeknek való mesélés alaphelyzetét (néha ezért ki is szólnak az előadásból, személyes kontaktust is teremtenek a nézőkkel), s ebből kiindulva igen változatos eszközökkel jelenítik meg a felidézett történeteket. Azt játsszák, hogy játszanak velünk: néha elég egy jelzés, egy kellék, egy ruhadarab, hogy a szereplők figurákká alakuljanak át, máskor a tárgyak kelnek életre, van, hogy egy díszletlem vagy egy szerkezet válik meghatározó játékelemmé. Máskor meg – ripsz-ropsz – a semmiből varázsolnak elő egy egész bábszínházat. Az előadás fantáziamozgósító ötletessége rendre a közönség hálájával találkozik.

A játékosság középpontba emelése a gyerekszínházi rutinmegoldások, a bevált klisék kerülését is jelenti. Sajnos azonban a gyerekszínházak többségére ez nem mondható el. Különösen a színészi játék területén feltűnőek a rossz beidegződések. A gyerekszínházi előadók többsége külsődleges hatáskeltésre törekszik, a szereplők megjelenítése helyett a figurák leleplezését tartja fontosnak, gyakran él elhasznált manírokkal, többnyire hatásvadász eszközökhöz fordul, ahelyett, hogy a személyiség varázsával próbálna meg hatni. Ez utóbbi még csak az előadások kisebb részében meghatározó. Ezért is emelkedik ki az idei gyerekszínházi évadból a nyíregyházi Árgyélus királyfi, az Atlantisz Legszebb meséje, és legfőképpen a Stúdió „K” Rózsa és Ibolya című előadása.

Királyfiak, boszorkák, táltosok...

– előadásról előadásra haladva, szemezgetve
az I. Gyerekszínházi Szemle terméséből –

Tóth Zsuzsanna

A megszokottal ellentétben semmi fanyalgás: a Marczibányi téren megrendezett I. Gyerekszínházi Szemlén bemutatott előadások mindegyike vállalható, sőt, színvonalas és ajánlható előadás. A magam részéről boldog lennék, ha a gyerekek ilyen előadásokon nőnének fel.

Ahogy mondom, várakozásaimmal ellentétben remekül indult a közel egy hét „gyerekszínház”; igaz, alaposan megfázva, igaz, hang nélkül, de nyitott lélekkel érkeztem a Marczibányi térre. Az Atlantisz Színház előadása, a Benedek Elek meséi nyomán összeállított „Legszebb mesék III-IV.”, a sorozat Grimm-mesék utáni újabb darabjai, egyértelműen ízléses, jó színházi érzékkel színpadra vitt etűdök. Már a kezdés biztató; ahogyan a három zenészből álló zenekar (Farkas Péter, Bognár Anna, Domokos Flóra) rázendít tiszta dallamaira,